

9. Положення про Державну пробірну службу України : Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 461. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/461/2011>.

10. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.

11. Перелік казенних підприємств, які входять до сфери управління Міністерства фінансів України. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?art_id=417994&cat_id=385381.

12. Про затвердження Інструкції про порядок реєстрації відбитків іменників – спеціальних знаків, що засвідчують виготовлювачів ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів : наказ Міністерства фінансів України № 466 від 16 жовтня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0935-01>.

13. Про затвердження Змін до деяких наказів Міністерства фінансів України з питань здійснення операцій з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням : наказ Міністерства фінансів України від 12 квітня 2017 р. № 430. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0591-17>.

УДК 35.071.1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

GENERAL CHARACTERISTIC OF THE PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE MILITARY-COMBAT ACTIVITY OF THE FORCES OF LAW ENFORCEMENT

**Кравченко Н.М., майор, старший офіцер
навчально-методичного відділення**

Київський факультет

Національної академії Національної сварії України,

ад'юнк

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено загальній характеристиці психологічного забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку як невід'ємної складової підвищення ефективності їхньої професійної діяльності та рівня бойової готовності. Визначено основні положення психологічного забезпечення в процесі виявлення професійної придатності особового складу сил охорони правопорядку. Проаналізовано основні напрями, які є важливими у процесі психологічного забезпечення всіх підрозділів сил охорони правопорядку незалежно від специфіки їхньої діяльності. Запропоновано актуальні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: психологічне забезпечення, професійно-психологічний відбір, професійно-психологічна підготовка, психологічний супровід, морально-психологічний клімат, психопрофілактика, психологічна реабілітація, службово-бойові завдання.

Статья посвящена общей характеристике психологического обеспечения служебно-боевой деятельности сил охраны правопорядка как неотъемлемой составляющей повышения эффективности их профессиональной деятельности и уровня боевой готовности. Определены основные положения психологического обеспечения в ходе выявления профессиональной пригодности личного состава сил охраны правопорядка. Проанализированы основные направления, которые важны в процессе психологического обеспечения всех подразделений сил охраны правопорядка независимо от специфики их деятельности. Предложены актуальные направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, профессионально-психологический отбор, профессионально-психологическая подготовка, психологическое сопровождение, морально-психологический климат, психопрофилактика, психологическая реабилитация, служебно-боевые задачи.

The article is devoted to the general description of the psychological support of the military-combat activities of the forces of law enforcement and order protection, as an integral part of increasing the efficiency of their professional activities and the level of combat readiness.

An analysis was made of recent researches and publications concerning the problems of psychological support, as various units of the forces of law and order protection, as well as various types of military-combat activity.

An analysis of the concept of "moral and psychological support" in the formation of forces of law and order protection, as an objective necessity, which contributes to maintaining readiness and ability to perform tasks of military and combat activity.

The basic provisions of psychological support during the determination of the professional suitability of the personnel of the forces of law enforcement.

The main directions, which are important in the process of psychological support of all units of the forces of law enforcement, are analyzed, regardless of the specifics of their activities, such as: professional psychological selection; professional psychological training; psychological support of performing military-combat tasks; study of social and psychological climate in military collectives, psychological assessment of emergency events; psychoprophylaxis, psychological help and rehabilitation, professional support of psychologists.

In addition, the basic legal acts that contain the provisions related to this study were analyzed and which helped to highlight the main features of the psychological support of the military-combat activities of the forces of law enforcement.

The actual directions of further research are offered.

Key words: psychological support, professional-psychological selection, professional-psychological preparation, psychological accompaniment, moral and psychological climate, psychoprophylaxis, psychological rehabilitation, military-combat tasks.

Постановка проблеми. Постійний розвиток правоохоронних та військових формувань змінює вимоги до професійно важливих якостей особового складу та ставить нові завдання щодо їхньої професійної придатності.

Тому психологічне забезпечення набуває актуальності та допомагає підвищити боєздатність, зменшити травматизм і попередити проблеми, які можуть виникнути в подальшому.

Сьогодні все більшого значення набуває психологічне забезпечення діяльності сил охорони правопорядку, під яким розуміється комплекс заходів щодо формування, підтримання та відновлення в особового складу психологічних якостей, які забезпечують високу психологічну готовність особового складу виконувати службово-бойові завдання в будь-яких умовах.

У зв'язку із цим актуальним є питання пошуку нових підходів до психологічного забезпечення правоохоронців та військовослужбовців, особливо офіцерів із роботи з особовим складом, які мають бути здатними психологічно впливати на особистість військовослужбовця з метою підвищення ефективності його професійної діяльності та рівня бойової готовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Що стосується наукових досліджень проблеми психологічного забезпечення, то варто зазначити, що вирішенню цього питання присвячено багато наукових праць. Ці наукові дослідження стосуються різних підрозділів сил охорони правопорядку та різних видів службово-бойової діяльності.

Так, до вирішення проблеми психологічного забезпечення військовослужбовців збройних сил в останні роки долучається все більше вітчизняних та закордонних учених, серед яких: О. Хміляр, Ю. Арзамаскін, А. Вакаров, О. Караяни, А. Черкасов, І. Феденко й ін.

Що стосується професійної діяльності військовослужбовців в екстремальних умовах, то сьогодні проблеми психологічного забезпечення ґрунтовно представлені в роботах провідних учених (В. Ягупов, В. Стасюк, В. Алещенко, М. Корольчук, Г. Ложкін, В. Осьодло, П. Криворучко, В. Грицюк та ін.), які працювали та працюють на кафедрі морально-психологічного забезпечення Національного університету оборони України, та інших науково-педагогічних працівників.

Проведений нами аналіз праць військових науковців, а саме О. Копаниці, В. Ягупова, В. Стасюка, В. Безбаха, В. Гречанинова й інших, свідчить про неперервні пошуки шляхів удосконалення системи морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) у локальних війнах і збройних конфліктах.

Виходячи із цього, можна зробити висновок про те, що розгляду та вивченню даного питання було приділено значну увагу як вітчизняних, так і закордонних учених, але ще є багато питань, які необхідно розглянути, одне з яких і буде темою цієї роботи.

Мета статті – дати загальну характеристику психологічного забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. Розкрити та проаналізувати його основні особливості.

Виклад основного матеріалу. Наша держава невинно рухається вперед шляхом реформ, переборюючи застарілі стереотипи і погляди щодо стилю і методів управління країною та суспільством. Цей процес стосується всіх силових структур, зокрема й сил охорони правопорядку. Відбувається пошук ефективних засобів, форм і методів впливу на особовий склад із метою ефективного виконання завдань підтримання внутрішньої безпеки держави. Сьогодні в роботі командирів і начальників усіх рівнів зміщуються акценти з командно-адміністративних на психолого-педагогічні методи впливу на підлеглих. Такі тенденції зумовлені не лише наслідками загальносвітового процесу психологізації всіх сфер життя сучасного соціуму, а й наявним потенціалом психологічного забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, прикладне використання якого може зумовити якісно новий рівень їх функціонування [1].

У наказі Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» зазначається, що психологічне забезпе-

чення – комплекс психодіагностичних, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, спрямованих на вивчення, формування та розвиток в осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників професійно важливих психологічних якостей, підтримання позитивних психічних станів, необхідних для успішного виконання завдань за призначенням та збереження високого рівня психологічної безпеки [2].

Варто приділити увагу дослідженню діяльності служби психологічного забезпечення системи МВС України, яка відіграє важливу роль у реалізації психологічного забезпечення. У своїй діяльності служба психологічного забезпечення реалізує засади практичної психології, покликана сприяти успішній професійній діяльності працівників Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, військовослужбовців Національної гвардії України.

Відповідно до «Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України», затвердженого наказом МВС України від 28 липня 2004 р. № 842, систему психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів МВС України варто визначити як сукупну узгоджену діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів, практичних органів і внутрішніх військ МВС України, яка спрямована на підвищення ефективності їхньої оперативно-службової діяльності та боєздатності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології [3].

Виходячи з вищезазначеного, варто зауважити неабияку роль психолога служби психологічного забезпечення системи МВС України, який має втілювати новітні досягнення психологічної науки не лише в роботу з персоналом, а й у вирішення повсякденних питань щодо посилення охорони правопорядку, протидії злочинності, забезпечення профілактичних заходів у подоланні деструктивних психологічних явищ, зокрема професійної деформації [4].

Варто приділити особливу увагу напрямкам психологічного забезпечення, які є важливими в процесі психологічного забезпечення всіх підрозділів сил охорони правопорядку незалежно від специфіки їхньої діяльності.

Так, у Збройних силах України як військовому формуванню, яке входить до складу сил охорони правопорядку, до напрямів психологічного забезпечення відносять: професійно-психологічний відбір; професійно-психологічну підготовку; психологічний супровід виконання службово-бойових завдань; вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, психологічну оцінку надзвичайних подій; психопрофілактику, психологічну допомогу та реабілітацію, професійну підтримку психологів.

Професійно-психологічний відбір у Збройних силах України – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відбору громадян, які призиваються (приймаються) на військову службу, і військовослужбовців із професійно важливими якостями, що відповідають вимогам військово-професійної діяльності.

Основними завданнями професійно-психологічного відбору особового складу є: оцінка психологічної та психофізіологічної придатності військовослужбовців до видів діяльності, до виконання яких вони призначаються, прогноз успішності їхньої подальшої професійної діяльності під час проходження військової служби та виконання завдань за призначенням; виявлення осіб із нервово-психічною нестійкістю, з асоціальними настановами та тих, які вживають психоактивні речовини, підготовка та надання керівному складу військових частин (підрозділів) відповідних висновків та рекомендацій; надання рекомендацій із раціонального розподілу особового складу відпо-

відно до рівня розвитку їхніх професійно важливих індивідуально-психологічних та психофізіологічних якостей за військовими спеціальностями.

До заходів професійно-психологічного відбору у Збройних силах України належать: визначення придатності до конкретних видів військово-професійної діяльності громадян, які призиваються (приймаються) на військову службу; військово-професійна орієнтація громадян і військовослужбовців на оволодіння відповідними військово-обліковими спеціальностями; попереднє вивчення індивідуально-психологічних якостей кандидатів для навчання у вищих військових навчальних закладах і військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів; вивчення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей кандидатів для навчання, допідготовки, перепідготовки в навчальних центрах (підрозділах) Збройних сил України осіб рядового, сержантського та старшинського складу; вивчення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей кандидатів для прийняття на військову службу за контрактом осіб рядового, сержантського та старшинського складу; вивчення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей кандидатів для прийняття на військову службу за контрактом осіб офіцерського складу; вивчення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей кандидатів для проходження служби у військовому резерві; вивчення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей кандидатів для участі в міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки у складі національного контингенту і національного персоналу, що не входить до складу національного контингенту; вивчення індивідуально-психологічних і професійно важливих якостей громадян, які призиваються на строкову військову службу, а також осіб офіцерського складу за призовом; вивчення індивідуально-психологічних якостей військовозобов'язаних за призовом під час мобілізації на особливий період; вивчення професійно важливих якостей військовослужбовців під час оцінювання в разі призначення на посади і переміщення по службі на підставі резерву кандидатів для просування по службі з підготовкою відповідних висновків і рекомендацій; надання за результатами відбору висновків і рекомендацій командирам (начальникам) щодо доцільності призову (прийому) визначених осіб на службу до Збройних сил України, організації індивідуальної роботи з підлеглими, комплектування екіпажів, розрахунків, команд, підрозділів військовослужбовцями з урахуванням їхньої психологічної сумісності, індивідуально-психологічних і професійних якостей [5].

Розкриваючи роль професійно-психологічної підготовки у психологічному забезпеченні сил охорони правопорядку не зайвим буде згадати про види службової підготовки взагалі:

- функціональна підготовка – це комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським знань, умінь та навичок у сфері нормативно-правового забезпечення службової діяльності, необхідних для успішного виконання ним службових обов'язків;

- загальнопрофільна підготовка – це комплекс заходів, спрямованих на набуття і вдосконалення поліцейським умінь та навичок практичного застосування теоретичних знань щодо формування готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику, а також надання домедичної допомоги у процесі виконання службових завдань;

- тактична підготовка – це комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій із подальшим ухваленням правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику;

- вогнева підготовка – це комплекс заходів, спрямований на вивчення поліцейським основ стрільби з

вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, у русі тощо;

- фізична підготовка – це комплекс заходів, спрямований на формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності [6].

Виходячи з вищезазначеного, не можна не помітити того факту, що серед перелічених видів службової підготовки зовсім не згадується про психологічну підготовку як невід'ємну складову частину службової підготовки. І, на нашу думку, це є прогалиною в законодавстві, на яку потрібно звернути увагу під час подальшого розроблення нормативних положень.

Що ж стосується безпосередньо професійно-психологічної підготовки, то це – сучасний вид професійної, складної, спеціально організованої підготовки працівників правоохоронних органів, що допомагає підготувати їх до подолання психологічних труднощів професійної діяльності, отже, забезпечити успішне розв'язання завдань, що стоять перед ними.

Метою психологічної підготовки є: формування у працівників стійкої позитивної мотивації до правоохоронної діяльності; розвиток професійно важливих психологічних якостей; підтримання на високому рівні психологічної готовності до впевненого й ефективного виконання працівниками своїх службових обов'язків відповідно до посади та виду діяльності в типових та екстремальних ситуаціях; зміцнення згуртованості працівників довкола мети професійної діяльності, формування відповідної корпоративної культури у службових колективах; озброєння працівників психологічними вміннями та навичками, необхідними для успішної, безпечної й ефективної професійної діяльності.

Варто зауважити, що професійно-психологічна підготовка працівника органів внутрішніх справ (далі – ОВС) до професійної діяльності розпочинається під час навчання у вищому навчальному закладі. Вона може здійснюватися як під час аудиторних занять, так і під час позааудиторної діяльності (факультативи, гуртки, ознайомча практика, стажування на посаді).

Професійно-психологічна підготовленість працівників правоохоронних органів формується й підвищується у процесі всієї служби. Професійно-психологічна підготовка має здебільшого практичний характер. Особливо значною є практична спрямованість професійно-психологічної підготовки під час її проведення безпосередньо в підрозділах ОВС, під час службової діяльності, виходячи з її конкретних потреб.

У наказі МВС України «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» зазначено, що психологічний супровід виконання службово-бойових завдань – комплекс заходів із підтримання оптимального стану психологічного здоров'я військовослужбовців під час виконання ними службово-бойових завдань шляхом формування їхньої психологічної стійкості до впливу стресових чинників, психологічної готовності до виконання завдань служби за призначенням та запобігання виникненню негативних психологічних станів [7].

М. Мушкевич у результаті аналізу основних підходів до поняття «психологічний супровід» виділяє такі основні тенденції:

- психологічний супровід як система професійної діяльності психолога, спрямована на усвідомлення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії;

– психологічний супровід як мультидисциплінарний метод, що забезпечує єдність зусиль педагогів, психологів, соціальних і медичних працівників тощо і полягає у формуванні орієнтаційного поля розвитку, де відповідальність за діяльність несе здебільшого сам суб'єкт;

– психологічний супровід як позиція психолога щодо суб'єктів взаємодії, де основними принципами роботи є включення, участь, забезпечення [8].

Не залишимо поза увагою і морально-психологічний клімат у військовому колективі, який є результатом спільної діяльності військовослужбовців, їх міжособистісної взаємодії. Він проявляється в таких групових ефектах, як настрій і думка колективу, індивідуальне самопочуття й оцінка умов життя та служби в підрозділі. Ці ефекти, зрештою, впливають на взаємовідносини в процесі служби та виконання завдань підрозділом.

На думку деяких учених, структура морально-психологічного клімату військового колективу визначається системою відносин, що склалися у ньому, характеризуються елементами, які являють собою синтез суспільних та міжособистісних відносин.

Через міжособистісні відносини розкриваються соціально-психологічні форми, в які трансформуються суспільні відносини у процесі спілкування військовослужбовців (організаційно-технологічна взаємодія, статусно-рольовий взаємозв'язок, адміністративно-психологічний взаємовплив, емоційно-логічне взаємопізнання). Вони виникають на ґрунті предметно-практичної діяльності та залежать від умов життєдіяльності колективу [9].

У наказі МВС «Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» під соціально-психологічним кліматом колективу розуміють сукупність характеристик стану групової психіки, ставлення осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників до умов і характеру службової діяльності органу чи підрозділу цивільного захисту, колег по службі, керівництва [2].

Велике значення у психологічному забезпеченні має психопрофілактика, яка являє собою комплекс організаційних, службових, правових, просвітницьких, соціально-економічних, психологічних та медичних заходів, спрямованих на попередження виникнення та розвитку психічних розладів, негативних психологічних станів за допомогою створення сприятливих психологічних умов для навчання, виконання службово-бойових завдань, попередження психологічного виснаження, зниження рівня психологічної безпеки особистості, професійного вигорання та деформації особового складу, надання психологічної підтримки

військовослужбовцям, особливо в період їх адаптації до військової служби, та військовослужбовцям, віднесеним до групи посиленої психологічної уваги, з метою забезпечення їхньої високої працездатності й ефективності службово-бойової діяльності [7].

Психологічну реабілітацію можна визначити як комплекс психофізіологічних, психотерапевтичних, організаційних та медичних заходів, спрямованих на відновлення порушених психічних функцій та корекцію соціального статусу військовослужбовців, які зазнали бойових психічних травм. Вона націлена на відновлення психічного здоров'я, може здійснюватись як у бойовій обстановці, так і у стаціонарних медичних закладах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумок вищенаведеного, маємо всі підстави констатувати, що морально-психологічне забезпечення формування в особового складу високих морально-психологічних якостей, його психологічної готовності сприяє стійкому та динамічному включенню особового складу у процес виконання службово-бойових завдань.

Важливим є і те, що психологічна готовність є універсальною передумовою ефективності не лише службово-бойової діяльності, але й інших характеристик психічної діяльності людини: її спілкування, взаємин з іншим людьми, адекватності її ставлення до себе та до підлеглих.

Професійна діяльність розпочинається саме під час навчання у вищому навчальному закладі. Її пріоритетною складовою частиною визначено психологічну, яка має чітко зафіксовані години в загальній системі бойової та спеціальної підготовки. Кожен з етапів підготовки спрямовано на підтримання високої боєздатності та готовності правоохоронних формувань до виконання поставлених завдань шляхом створення належного морально-психічного клімату в підрозділах сил охорони правопорядку.

Отже, у сучасних умовах реалізації правоохоронних функцій сил охорони правопорядку особливої уваги потребують: формування у працівників стійкої позитивної мотивації до правоохоронної діяльності; розвиток професійно важливих психологічних якостей; підтримання на високому рівні психологічної готовності до впевненого й ефективного виконання ними службових обов'язків; озброєння їх психологічними вміннями та навичками.

Важливими напрямками нашої подальшої роботи є: розгляд та узагальнення сучасної системи морально-психологічного впливу на особовий склад сил охорони правопорядку; необхідність удосконалення нормативно-правової бази; розроблення та втілення в освітній і виховний процес сучасних технологій професійної підготовки фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько І., Ліпатов І., Шестопалова Л. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. 2-ге вид. Харків : НА НГУ, 2016. 334 с.
2. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій : наказ МВС України від 31 серпня 2017 р. № 747, код акта 88151/2017. *Офіційний вісник України*. 2017. № 96, С. 527. Ст. 2944
3. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативного-службової діяльності органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 28 липня 2004 р. № 842. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04>.
4. Шевченко О. Напрями та засоби забезпечення професійної захищеності практичних психологів ОВС України : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Київ, 2006. 199 с.
5. Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України : Наказ МОУ від 10 січня 2014 р. № 883, код акта 75417/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 6. С. 52. Ст. 128.
6. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС від 6 січня 2016 р. № 50, код акта 81130/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 22. С. 42. Ст. 861.
7. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України : наказ МВС України від 8 грудня 2016 р. № 1285, код акта 84819/2017. *Офіційний вісник України*. 2017. № 13. С. 133. Ст. 379.
8. Мушкевич М. Поняття супроводу у сучасній психологічній науці. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С. Максименка. Київ, 2011. Т. XIII. Ч. 1. С. 287–294.
9. Теорія і практика виховної роботи у внутрішніх військах МВС України : підручник / О. Ілляк та ін. ; за ред. С. Полторака. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2008. 650 с.